

Снежана В. ЈЕЛЕСИЈЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 2. 11. 2020.
Прихваћен: 25. 2. 2021.

„СЛОВО НА ВАЗНЕСЕЊЕ ГОСПОДЊЕ” СВЕТОГ КИРИЛА ТУРОВСКОГ У СРПСКОЈ РУКОПИСНОЈ ТРАДИЦИЈИ

У раду се доносе подаци о тринаест српскословенских преписа „Слова на Вазнесење Господње” Светог Кирила Туровског и једној обради тог слова на српском народном језику. Од српскословенских преписа сачувано је десет. Девет потиче из XVI, XVI–XVII или XVII века и налази се у саставу Поученија изабраних. Један је 1735. начинио Гаврил Стефановић Венцловић. Он је ову беседу и обрадио на српском народном језику. После међусобног поређења осам српскословенских преписа „Слова” установљено је да они текстолошки чине три групе. Највећи број преписа припада првој групи, у коју спада и ово слово у првом издању Поученија изабраних (Заблудов, 1569) и издању В. М. Гарабурде (Вилно, око 1580). Изнето је мишљење да је предложак једног српског преписа Поученија изабраних било издање В. М. Гарабурде.

Кључне речи: Кирил Туровски, беседа, Вазнесење, Поученија изабрана, српскословенски преписи, поређење.

Рано је до Срба допрла реч „другог златословесног” Старе Русије, како је Свети Кирил, епископ Туровски, назван у пролошком житију под 28. априлом (уп. Лосева 2009: 353).¹ Из њега се сазнаје да је био родом из града Турова, из богате породице. Није волео богатство и славу овог пропадљивог света, те се замонашио и подвигом постао станиште Светог Духа. Учио је монахе поковавању и послушању игуману. У жељи за већим подвигом, неко време је био столпник и затворник. Многа божанска дела је написао и био славан у целој тој земљи. На молбу кнеза и житеља његовог родног града постављен је за епископа града Турова. Написао је многе душекорисне беседе,

* snezana.jelesijevic@fil.bg.ac.rs

¹ Већина проучавалаца сматра да је житије настало у другој половини XIII века (Артамонов 2014: 601). Научница Сон Џонг Со (2004: 234–237) мисли да је написано између прелаза из XII у XIII век и краја XIII – почетка XIV века, а Борис Михајлович Клос (2003: 205) – крајем XIV – почетком XV века. По Олги Викторовној Лосевој (2009: 233–235), састављено је после најезде Татара. Сон Џонг Со (2004: 228–234) је указала на разлике између два вида пролошког житија Светог Кирила.

молитве и похвале многим светима. Разобличио је јерес Фјодорца, епископа Ростовског, и проклео га (уп. Лосева 2009: 350–352). Вероватно је устао против незаконитог протеривања претходног ростовског епископа и оснивања у Владимиру посебне митрополије, независне од Кијева, којом је требало да управља Теодор (Артамонов 2014: 602). Преминуо је после 1182–1183, повукавши се до тада са епископске катедре (Понирко 1992: 155–165; Артамонов 2014: 602), а већ у трећој четвртини XIII века, у српском Зборнику попа Драгоља (Збирка Народне библиотеке Србије, бр. 651) нашла се његова „Повест о белорисцу човеку и о монаштву, и о души, и о покајању” (в. Јелесијевић 2012а, I: 315, 316, 317–318).² У XVI веку Срби ће се упознати са Кириловим циклусом седмичних молитава (21) и „Словом на Вазнесење Господње” (Турликов 2014: 146).³

Игор Петровић Јерјомин (1958: 340–343) је објавио најстарији рускословенски препис Кириловог „Слова на Вазнесење Господње”, из Зборника словā и поука (Российская Национальная библиотека (даље РНБ), Санкт-Петербург), Ф.п.І.39, из друге половине XIII века.⁴ Прегледавши још 27 преписа из различитих врста зборника, закључио је да су сви истог типа („однотипны”). Поменути преписима је прибројао два, у којима је уочио однекуд додати увод (Јерјомин 1955: 360–361). Тај увод је, како је установила С. Николова, поука Климента Охридског на Вазнесење (Николова 1988а: 43–44). У издању беседе И. П. Јерјомин је варијанте донео из три преписа из XIV и једног из XV века (Јерјомин 1955: 360, 361).

Светлина Николова (1988б: 39–40) је указала на пет рускословенских преписа овог слова, од којих су само два сачувана. Један се налази у Поученијима изабраним из Збирке А. Ф. Гилфердинга (РНБ), бр. 19, датираним другом половином XVI века. Рукопис је припадао манастиру Светог Архангела Михаила у Колашину (Опись 2015: бр. 19; Мошин 1958а: 412, бр. 19). Препис се налази на стр. 1346–140а (Г 19). Он је међу преписима које је И. П. Јерјомин (1955: 360) прегледао приликом приређивања издања Кириловог „Слова на Вазнесење”. Други је у зборнику „Пресађеница”. Године 1735, у Ђуру, преписао га је Гаврило Стефановић Венцловић. Налази се у Архиву Српске академије наука и уметности, бр. 133⁵, стр. 4406–446а (С 133). „Слово на Вазнесење” је било у саставу Поученија изабраних у три рукописа старе збирке Народне библиотеке у Београду – бр. 80, 221 и 308 (Сперански

² В. издање и снимке преписа у: Јелесијевић 2012а, II: 190–201, 301–313.

³ Сачувана су најмање тридесет три српска преписа углавном целовитог Кириловог циклуса молитава, а један препис је био у рукопису старе збирке Народне библиотеке у Београду (Николова 1988б: 44–46, 47–49; Јелесијевић 2012а, I: 326–327; Јелесијевић 2012б: 87, 90–92). Тридесет четири јужнословенска преписа Кириловог циклуса у свом раду помиње С. Николова, а не више од педесет, како пише Јекатерина Рогачевска. Рукопис из збирке Ј. Ј. Јегорова (РГБ) С. Николова помиње међу руским, а не међу јужнословенским преписима овог циклуса, како стоји у раду поменуте руске научнице (Рогачевска 1996: 76). Српскословенским преписима циклуса Кирилових молитава бави се, у оквиру докторске дисертације, колегиница Ирена Суботић.

⁴ Назив рукописа и датирање наводе се према опису у: СК XI–XIII 1984: 324–325, бр. 391.

⁵ Опис у Стојановић 1901: 114–120, бр. 96 (133).

1960: 25; Николова 1988б: 39).⁶ Бугарска научница је скренула пажњу и на обраду овог слова на српском народном језику, што ју је начинио Гаврило Стефановић, у рукопису Архива САНУ, бр. 272, који је преписао 1743. (Николова 1988б: 40), стр. 278б–288а.⁷ Академик Анатолиј Аркадјевич Турилов је указао на ову беседу у склопу српског преписа Учитељног јеванђеља с почетка XVII века у Збирци А. И. Хлудова (Государственный исторический музей, Москва), бр. 123 (Турилов 2003: 141).⁸

Он је констатовао (Турилов 2014: 142, 156) да се на словенском југу Кирилово „Слово на Вознесење” среће само у саставу Учитељног јеванђеља патријарха Калиста (или Филотеја Кокиноса). „Учительное Евангелие” је назив који руски научници користе за зборник поука постојаног састава за све недеље (и Лазареву суботу), почев од недеље митара и фарисеја до 32. недеље после Свете Педесетнице, и за непокретне празнике – Господње и изабране, од 1. септембра до Усековања.⁹ Код нас се он углавном назива Поученија изабрана. Пун изворни његов наслов гласи: „Поученија изабрана от светаго Јевангелија и от многих божаставних писаниј, глагољемаја от архијереја из уст ва васаку недељу на поученије христоименитим људем или прочитајема, такожде и на Господскије празници”.¹⁰ То је словенски превод проширене варијанте Патријарашког хомилијара. Патријарашки хомилијар је саставио Цариградски патријарх Јован IX Агапитос (1111–1134). У постојаном саставу има 58 поука. Њима је додато 20 поука на непокретне празнике (Јакшин 2011: 96–97; Јакшин 2012а: 16; Миловановић 1983: 156–157). Проширене варијанте хомилијара настале су најраније крајем XIII – почетком XIV века (Јакшин 2012а: 5, 6; Јакшин 2011: 96–97). Извори тумачења Јеванђеља у Патријарашком хомилијару били су компилаторски коментари Теофилакта Бугарског и Јевтимија Зигавина, беседе Светог Јована Златоустог, разне катене на Јеванђеља, беседе Светих Василија Великог, Григорија Богослова, Григорија Ниског и др. (Јакшин 2011: 96–105; Јакшин 2012а: 15–16; Миловановић 1983: 159). На још један извор у оба дѣла проширеног Хомилијара (и у поукама за све недеље и у поукама за непокретне празнике) – Мале катихезе Теодора Студита – скренула је пажњу Челица Миловановић (1983: 159–161) и изнела претпоставку да оба дѣла, бар оквирно, припадају истом аутору – патријарху Јовану IX Агапитосу.¹¹ Цариградски патријарх Герман II и мо-

⁶ Рукопис бр. 80 Љубомир Стојановић датира XV, а рукописе бр. 221 и 308 – XVI веком: Стојановић 1903: 265–274, бр. 456 (221), 457 (308), 458 (80).

⁷ Опис у Стојановић 1901: 138–145, бр. 98 (272).

⁸ У опису рукопис је назван Уставом црквеним и датиран XV веком (Попов 1872: 287, бр. 123).

⁹ Наведени руски назив зборника потиче од његовог назива у првом издању: книга *зѡкодала еѡлїа очитанїа*. Штампали су га у Заблудову 1569. Иван Фјодоров и Петар Тимофејев Мстиславец (в. Немировски, Јемелјанова 2009: 70–71; Јакшин 2012а: 14). „Учительное евангелие” вероватно треба превести као Јеванђеље са поукама.

¹⁰ Наведено према читању, по опису Поученија изабраних из старе збирке Народне библиотеке у Београду, бр. 308 (Стојановић 1903: 271). Варијанту заглавља у којој се поред Господњих помињу и празници „на изабраних светих” в. у Трифуновић 2013: 16, 17.

¹¹ Иван Владимирович Јакшин (2011: 101) ће установити да Патријарашки хомилијар садржи одломке трију слова из Малих катихеза Теодора Студита, једног слова из његових Великих катихеза и Катихезе на Васкрс.

нах Марко Критски су могући аутори неких од додатих поука на непокретне празнике (Јакшин 2011: 96–97; в. и Јакшин 2012а: 6, 15–16). Иван Владимирович Јакшин сматра да је проширена варијанта Патријарашког хомилијара настала за време патријарха Филотеја Кокиноса и да ју је, можда, он и саставио. У тој новој варијанти додате су нове поуке на непокретне празнике, а у неке поуке у недеље додати су умети исихастичке садржине (Јакшин 2012а: 16; Јакшин 2011: 97).

Још су Александар Горски и Капитон Невострујев учили да у неким преписима словенског превода Поученија изабраних пише да су преведена године 6915 (1407), а у другим – 6851 (1343). Скрнули су пажњу и на неке примере „исправљања” у тексту једног преписа у односу на друге преписе и московско издање из 1686. године (Горски, Невострујев 1859: 667–668, 669–670). По мишљењу И. В. Јакшина, словенски превод је начињен 1343. на Светој Гори. Преведена је поменута проширена варијанта зборника коју аутор везује за патријарха Филотеја Кокиноса (Јакшин 2012а: 6–7, 12, 16, 19). Марија Спасова (2004: 83, 84, 100–101) сматра да је превод бугарски и да је могао настати и пре XIV века, па бити редигован у том веку у складу са променама у говорном бугарском језику које у се јавиле до његове прве половине.¹² Професор Ђорђе Трифуновић (2013: 6–7, 8, 9) претпоставља да су Поученија изабрана преведена на српскословенски.

Појављивање њиховог превода у руској писмености И. В. Јакшин везује за митрополита Кипријана. У руској традицији он издваја две редакције превода. Прва чува црте јужнословенског архетипа. Други вид прве руске редакције превода проучавалац ставља у 1407. У њему се обнавља лексика без поређења са грчким текстом.¹³ Редигују се неке дијалекатске црте превода, он се прилагођава руском говорном језику. Могуће је да је исправљање вршено по налогу митрополита Кипријана, који је у посланици Атанасију Висоцком позивао на читање поука из овог зборника у црквама и манастирима. Посебном или идеолошком редакцијом И. В. Јакшин назива један од видова прве редакције што је у XV веку¹⁴ проширен низом дела, тада идеолошки битних за Русију, међу којима је Кирилова беседа на Вазнесење. Од њих ће касније само она ући у постојани састав неких варијаната Поученија изабраних и у прво издање из 1569. године (Јакшин 2012а: 11, 12–13, 18, 19). Друга редакција је настала 1522–1523. У њој је зборник исправљан према грчком тексту. По мишљењу И. В. Јакшина (2012б: 106–112), она је дело монаха Силуана и Максима Грка.¹⁵ Судећи по два преписа која смо прегледали, од укупно четири, та редакција не садржи беседу Кирила Туровског на Вазнесење.

¹² На неке аргументе за бугарски превод у раду М. Спасове осврнућемо се другом приликом.

¹³ На другом, пак, месту аутор износи претпоставку о исправљању руске рукописне традиције Поученија изабраних према редакцији Филотеја Кокиноса, везујући то исправљање за митрополита Кипријана или његово окружење (Јакшин 2012а: 7).

¹⁴ На једном месту аутор износи претпоставку да се ова редакција појавила до почетка XV века, на другом пише да се појавила после другог вида прве редакције насталог око 1407. године (Јакшин 2012а: 12–13, 19).

¹⁵ У другом раду И. В. Јакшин (2012а: 10, 11, 13–14, 19) ову редакцију приписује само монаху Силуану или монаху Силуану уз руковођење Максима Грка. О грешкама на два места прет-

Нових седам српскословенских преписа Кирилове беседе налази се у рукописима који су у описима названи Поученијима изабраним, Еванђељем учитељним или Поучитељним јеванђељем:

- 1) Повијесни музеј Хрватске, Р-69: депозит СПЦ; Гомирје, 1. Рукопис је писан 1590. године у манастиру Крки. У писаревом запису књига се назива „јевангелије учитељноје”. Препис беседе је на стр. 122а–126б (Мошин 1971: 74–78, бр. 71)¹⁶ (Гом 1);
- 2) Збирка Радослава М. Грујића 195 (Музеј Српске православне цркве), рукопис је писан 1593. у манастиру Ораховици (Мошин и др. 2017: 252–256, бр. 195; в. Трифуновић 2013: 14–15, 17)¹⁷, стр. 100а–104а (Гр 195);
- 3) Збирка манастира Свете Тројице код Пљеваља, бр. 6, 1595–1605 (Мошин 1958б: 256, бр. 102; Трифуновић 2013: 13, 16–17), стр. 99а–102б (Т 6);
- 4) Збирка Патријаршијске библиотеке, бр. 123, 1600. година, рукопис је приложен манастиру Стенику (Трифуновић 2013: 14, 17), стр. 397б–402а (ПБ 123);
- 5) Збирка Радослава М. Грујића 3–I–22, око 1620–1630. године (Трифуновић 2013: 15–16, 17), стр. 116б–120б (Гр 3–I–22);
- 6) Збирка манастира Хиландара, бр. 415, прва трећина XVII века (Турилов, Мошкова ²2016: 146, бр. 239; Богдановић 1978: 162, бр. 415; Трифуновић 2013: 16, 18), стр. 98б–102а (Х 415). Као предложак хиландарског преписа послужила су Поученија изабрана у руском рукопису Збирке Хиландара, бр. 412, с краја XVI (?) – почетка XVII века.¹⁸
- 7) Збирка А. Ф. Гилфердинга (РНБ), бр. 33, друга четвртина XVII века (1646?), из манастира Свете Тројице код Пљеваља (Опись 2015: 18, бр. 33; Мошин 1958а: 413, бр. 33), стр. 98б–102а (Г 33).

„Слово на Вазнесење” се налази и у Збирци Националне библиотеке „Свети Кирил и Методиј” (Софија), бр. 304, стр. 77б–81а. Писар јеромонах Даниил је оставио запис из кога се сазнаје да је кодекс преписао у Трнову и да га је купио јерођакон Михаил из светогорског манастира Ксеноха за 1900 аспри (350а).¹⁹ Затим пише: *въ лѣто ѿт[ъ] бытїа адамова, љѣдѣ:~ при мѣтрополнта*

ходне редакције, због чега су она звучала јеретички, и о осврту Васијана Патрикеева на једно од њих и Максима Грка на друго в. Јакшин 2012б: 110–111. На текстуалне разлике међу два руским редакцијама скреће се пажња у Јакшин 2012б: 106–108, 110. О томе, укључујући текстуалне разлике у бугарском препису Поученија изабраних из Збирке манастира Зографа, бр. 134, из треће четвртине XIV века (Турилов, Мошкова 2016: 146, бр. 238), в. у Спасова 2004: 71–88, 92–93, 96–100. Зографски препис садржи тринаест слова и почетак четрнаестог (Спасова 2004: 71). За проучавање превода овог зборника од значаја може бити српски препис првих четрнаест поука у рукопису из манастира Њамца, бр. 82, датираном XV веком (Панаитеску 1959: 188–191, бр. 148). На овај препис је указала Ч. Миловановић (1983: 153). Поученија изабрана из Патријаршијске библиотеке, бр. 38, из 1563. године, по њој су српске редакције (Миловановић 1983: 160). Димитрије Богдановић (1982: 46, бр. 463), пак, редакцију овог рукописа одређује као руску.

¹⁶ Податак о овом рукопису нашли смо у раду Челице Миловановић (1983: 152).

¹⁷ Овај манастир Ораховица је у области Пакраца (Петковић 1950: 228–230).

¹⁸ На почетку тог рукописа су Беседе Јована Златоустог на Јеванђеље од Матеја и Јована у преводу Максима Грка и Силуана (Турилов, Мошкова ²2016: 80–81, бр. 65; в. и Богдановић 1978: 161, бр. 412).

¹⁹ У издању записа у опису Бења Цонева (1910: 243) пише да је књига купљена за *ѡк* (1020) аспри. На овај препис Поученија изабраних указала је Ч. Миловановић (1983: 153).

трьншв(ь)скаго кѣр[ь] макаѣа:~ (350а). Према опису Бења Цонева (1910: 241–244, бр. 304), рукопис је српске редакције, правопис ресавски. Укључен је, међутим, у каталог бугарских рукописа (Христова и др. 1982: 160, бр. 431). Док се не упознамо са језичко-ортографским цртама целог рукописа, овај препис беседе нећемо укључивати у српскословенске преписе.

У рукопису Т 6 и Г 33 после наслова зборника пише да су поуке преведене са грчког језика на српски године 6851 (1343), у ПБ 123 – са грчког језика на руске књиге 6915 (1407), у Гр 3–I–22 – са грчког језика на словенске књиге 6900 (1392). У осталим сачуваним преписима нема овог податка (в. Трифуновић 2013: 16–18; Мошин 1971: 74).²⁰ У рукопису Г 19 није сачуван почетак.²¹

У шест побројаних преписа Поученија изабраних и препису Г 19 беседа се налази између Поуке у недељу слепог и Поуке у недељу 318 светих отаца. Једино је у ПБ 123 међу текстовима додатим постојаном саставу Поученија изабраних. Следи после Похвалног слова Светом Јовану Богослову архиепископа Цариградског Прокла (8. V) (395а–397б). Неки састави из тог додатка – Слово Светог пророка Захарије о опустошењу Јерусалима (5. септембар), Покров Пречисте Богородице (1. X), Похвално слово Светим арханђелима Михаилу и Гавриилу Климента Охридског (8. XI), Слово поучно Петру и Павлу, Похвала Светом пророку Илији Климента Охридског – у Поученијима изабраним Т 6 налазе се међу поукама за непокретне празнике. Зато је неопходно ближе испитати међусобни однос ова два рукописа, посебно поменутих дела у њима.²² По саставу и нумерацији глава српски преписи Поученија изабраних се не подударају. У Г 19, Гом 1, Гр 195, ПБ 123, 3–I–22, X 415 уз текст Кирилове беседе нема броја. У Т 6 и Г 33 уз њу је број 19.

Прегледали смо сачуване српскословенске преписе Кирилове беседе, изузев преписа у збирци А. И. Хлудова и најстаријег тачно датираним преписа Гом 1, за који смо сазнали када је наш рад био готово завршен. На особине у Гр 195 које сведоче о руском предлошку већ је скренута пажња (Трифуновић 2013: 15). О траговима руског предлошка у другим преписима биће речи у посебном раду.

Међусобно смо упоредили поменутих осам српскословенских преписа. У поређење смо укључили и Јерјоминово издање према препису из XIII века. Показало се да текстолошки једну групу чине преписи Гр 195, 3–I–22, Хил 415, С 133. У њу спада и ова беседа у издању Учитељног јеванђеља које су Иван Фјодоров и Петар Тимофејев Мстиславец 1569. штампали у Заблудову и у издању које је Василиј Михајлович Гарабурда око 1580. штампао у Вилну (Галенчанка и др. 1986: 60–61, бр. 11). У првом издању, као и у другим издањима, коришћена је прва руска редакција Поученија изабраних. Преовладавају у њему одлике другог вида прве редакције (Јакшин 2012а: 14).

²⁰ Нема га ни у препису старе збирке Народне библиотеке у Београду, бр. 308 (Стојановић 1903: 271). Друга два преписа исте збирке немају почетак (Стојановић 1903: 265, 272).

²¹ Првог листа нема ни у Гр 3–I–22 (Трифуновић 2013: 15–16).

²² Један руски препис идеолошке редакције Поученија изабраних из прве половине XV века допуњен је циклусом нових минејских дела (Јакшин 2012а: 13).

Сматрамо да је рукопис Гр 195 препис издања В. М. Гарабурде. На то у препису указује не само постојање предговора и садржаја, изглед прве стране у поређењу са издањем и живе ознаке, већ и молитвица на крају, која постоји у Гарабурдином издању, а нема је у Заблудовском. Предговор и садржај постоје и у Гом 1, али у њему после Поуке на Усековање има От повести светаго Андреја и Епифанија о виденији Пресветеј Богородици (Мошин 1971: 74, 77). Ова група преписа је најближа издању према препису из XIII века. Текстолошки две засебне групе чине преписи Г 19 и ПБ 123, с једне стране, и Т 6 и Г 33, са друге.

Планирамо да у наредним радовима представимо разлике међу овим групама преписа и однос тих група и издања И. П. Јерјомина, да те групе упоредимо са руским преписима у Поученијима изабраним и објавимо слово према српским преписима, као и његову обраду на српском језику.

ЛИТЕРАТУРА

- Артамонов 2014: Ю. А. Артамонов, Кирилл II, у: Патриарх Московский и всея Руси Кирилл (ред.), *Православная энциклопедия*, том XXXIV, Кипрская Православная Церковь – Кирион, Вассиан, Агафон и Моисей, Москва: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 601–602, 603.
- Богдановић 1978: Д. Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд: Српска академија наука и уметности, Народна библиотека СР Србије.
- Богдановић 1982: Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Галенчанка и др. 1996: Г. Я. Галенчанка, Т. В. Непарожная, Т. К. Радзевич, *Книга Беларусі. 1517–1917. Зводны каталог*, Мінск: Выдавецтва «Беларуская савецкая энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі.
- Горски, Невострујев 1859: А. Горскій, К. Невоструевъ, *Описаніе славянскихъ рукописей Московской Синодальной библіотеки. Отдѣлъ вторый. Писанія святыхъ отцевъ. 2. Писанія догматическія и духовно-нравственныя*, Москва.
- Јакшин 2011: И. В. Якшин, Источники и структура поучений Евангелия учительного: Патриарший Гомилиарий, Новосибирск: *Вестник Новосибирского государственного университета*, Серия: История. Филология, X/8, 96–105.
- Јакшин 2012а: И. В. Якшин, *Литературная история „Евангелия учительного” (рукописная традиция конца XIV–XVII в.)*, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Новосибирск.
- Јакшин 2012б: И. В. Якшин, К вопросу об авторстве второй редакции «Евангелия учительного», Новосибирск: *Вестник Новосибирского государственного университета*, Серия: История. Филология, XI/2, 106–112.

- Јелесијевић 2012а, I: С. В. Јелесијевић, *Изворна књижевна дела Кијевске Русије у српскословенској рукописној традицији*, I, докторска дисертација, Београд 2012 [откупани текст докторске дисертације].
- Јелесијевић 2012а, II: С. В. Јелесијевић, *Изворна књижевна дела Кијевске Русије у српскословенској рукописној традицији*, II, докторска дисертација, Београд 2012 [откупани текст докторске дисертације].
- Јелесијевић 2012б: С. Елесиевич, Произведения Франциска Скорины и святого Кирилла Туровского в сербской рукописи монастыря Никольца, у: Филарет, Митрополит Минский и Слуцкий, Патриарший Экзарх всея Белуруси (ред.), *XVIII Международные Кирилло-Методиевские Чтения «Книга в формировании духовной культуры и государственности белорусского народа»*. Доклады научно-практической конференции 16–17 мая 2012 г., Минск: «Ковчег», 85–92.
- Јерјомин 1955: И. П. Еремин, Литературное наследие Кирилла Туровского, Москва, Ленинград: *Труды Отдела древнерусской литературы*, XI, 342–367.
- Јерјомин 1958: И. П. Еремин, Литературное наследие Кирилла Туровского, Москва, Ленинград: *Труды Отдела древнерусской литературы*, XV, 331–348.
- Клос 2003: Б. М. Клос, Житие Кирилла Туровского, у: Я. Н. Шапов (ред.), *Письменные памятники истории Древней Руси. Летописи. Повести. Хождения. Поучения. Жития. Послания. Аннотированный каталог-справочник*, Санкт-Петербург: Русско-Балтийский информационный центр «БЛИЦ», 205.
- Лосева 2009: О. В. Лосева, *Жития русских святых в составе древнерусских прологов XII – первой трети XV веков*, Москва: Рукописные памятники Древней Руси.
- Миловановић 1983: Ч. Миловановић, Учително јеванђеље патријарха Калиста у словенској и византијској књижевности, Београд: *Зборник радова Византолошког института*, XXII, 149–163.
- Мошин 1958а: В. А. Мошин, К датировке рукописей из собрания А. Ф. Гильфердинга Государственной Публичной библиотеки, Москва, Ленинград: *Труды Отдела древнерусской литературы*, XV, 409–417.
- Мошин 1958б: В. Мошин, Ћирилски рукописи манастира Свете Тројице код Пљеваља, Цетиње: *Историски записи*, XIV/1–2.
- Мошин 1971: В. Мошин, *Ћирилски рукописи у Повијесном музеју Хрватске*, Београд: Српска књижевна задруга (Опис јужнословенских ћирилских рукописа, Том I).
- Мошин и др. 2017: В. Мошин, Љ. Васиљев, Д. Богдановић, М. Гроздановић-Пајић, *Рукописи Музеја Српске православне цркве: Збирка Радослава М. Грујића*, књ. I, Археографски опис, св. I, Београд: Народна библиотека Србије, Музеј Српске православне цркве (Опис јужнословенских ћирилских рукописа, Том VII).
- Немировски, Јемельянова 2009: Е. Л. Немировский, Е. А. Емельянова, *Книги Кирилловской печати 1551–1600. Каталог*, Москва: «Пашков дом».

- Николова 1988а: С. Николова, Кирил Туровски и јужнословјанската книжнина. I. Старобългарската литература и Кирил Туровски, Софија: *Palaeobulgarica*, XII/2, 25–44.
- Николова 1988б: С. Николова, Кирил Туровски и јужнословјанската книжнина. II. Кирил Туровски в јужнословјанската ръкописна традиција, Софија: *Palaeobulgarica*, XII/3, 38–51.
- Опись 2015: Ф. 182. *Собрание А. Ф. Гильфердинга. Опись фонда (оп. 1)*, Санкт-Петербург: Российская Национальная библиотека, Отдел рукописей [откуцани текст].
- Панаетеску 1959: Р. Р. Panaitescu, *Manuscritele slave din Biblioteca Academiei RPR*, Vol. I, București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne.
- Петковић 1950: В. Р. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд: Српска академија наука.
- Понирко 1992: Н. В. Понирко, *Эпистолярное наследие Древней Руси. XI–XIII. Исследования, тексты, переводы*, Санкт-Петербург: „Наука”.
- Попов 1897: А. Поповъ, *Описание рукописей и каталогъ книгъ церковной печати библиотеки А. И. Хлудова*, Москва: Издание А. И. Хлудова.
- Рогачевска 1996: Е. Рогачевская, Цикл молитв Кирилла Туровского в јужнословјанских рукописях, хранящихся в Болгарии, Софија: *Palaeobulgarica*, XX/3, 76–84.
- СК XI–XIII 1984: *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI–XIII вв.*, Москва: Издательство «Наука».
- Сон Џонг Со 2004: Сон Джонг Со, Житие Кирилла Туровского в составе Пролога, С.-Петербург: *Труды Отдела древнерусского языка и литературы*, LV, 228–239.
- Спасова 2004: М. Спасова, Цитатите от Псалтира в Учителното евангелие от 1343 г. и проблемите околу славјански превод на Библијата, у: Л. Тасева (ред.), *Преводите през XIV столетие на Балканите. Доклади от меѓународната конференција Софија, 26–28 јуни 2003*, Софија: Издателска къща „ГорексПрес”, 71–127.
- Сперански 1960: М. Н. Сперанский, К истории взаимоотношений русской и югославјанских литератур (русские памятники письменности на юге славјанства), у: М. Н. Сперанский, *Из истории русско-славјанских литературных связей*, Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР.
- Стојановић 1901: Љ. Стојановић, *Каталог рукописа и старих штампаних књига. Збирка Српске Краљевске Академије*, Београд: Српска Краљевска Академија.
- Стојановић 1903: Љ. Стојановић, *Каталог Народне библиотеке у Београду. IV: Рукописи и старе штампане књиге*, Београд: Издање и штампа Краљ.-српске државне штампарије.
- Трифунковић 2013: Ђ. Трифунковић, О неким питањима проучавања Поученија изабраних у старим словенским књижевностима, Београд: *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, LXXIX, 3–18.

- Турилов 2003: А. А. Турилов, Слово на Вознесение, у: Я. Н. Шапов (ред.), *Письменные памятники истории Древней Руси. Летописи. Повести. Хождения. Поучения. Жития. Послания. Аннотированный каталог-справочник*, Санкт-Петербург: Русско-Балтийский информационный центр «БЛИЦ», 140.
- Турилов 2014: А. А. Турилов, Памятники древнерусской литературы и письменности у южных славян в XII–XIV вв. (Проблемы и перспективы изучения), у: А. А. Турилов, *Исследования по славянскому и сербскому средневековью*, Београд: Чигоја штампа.
- Турилов, Мошкова ²2016: А. А. Турилов, Л. В. Мошкова, *Каталог славянских рукописей афонских обителей*, Београд: Чигоја штампа.
- Христова и др. 1982: Б. Христова, Д. Караджова, А. Икономова, *Български ръкописи от XI до XVIII век запазени в България. Своден каталог*, Том I, София: Народна библиотека „Кирил и Методий“.
- Цонев 1910: Б. Цоневъ, *Опись на ръкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Народната библиотека въ София*, София: Държавна печатница.

Снежана В. Елесиевич

«СЛОВО НА ВОЗНЕСЕНИЕ ГОСПОДНЕ» СВЯТОГО КИРИЛЛА ТУРОВСКОГО
В СЕРБСКОЙ РУКОПИСНОЙ ТРАДИЦИИ

Резюме

В статье сообщаются данные о тринадцати сербских списках «Слова на Вознесение Господне» святого Кирилла Туровского. Из них до нас дошли десять, девять из которых восходят к XVI, XVI–XVII или XVII вв. и находятся в Учительном Евангелии. Один, переписанный Гавриилом Стефановичем Венцловичем в 1735 году, находится в им самим составленном сборнике. Ему принадлежит и редакция этого «Слова» на сербском языке. На основании сравнения восьми сербских списков «Слова на Вознесение Господне» выделены три группы. Самое большое количество списков (4) относится к первой. К ней же принадлежит и «Слово» в первом издании Учительного Евангелия (Заблудов, 1569) и издании В. М. Гарабурды (Вильно, ок. 1580 г.). Автор полагает, что издание В. М. Гарабурды послужило непосредственным оригиналом для одного из сербских списков Учительного Евангелия.